

Oxelö gård

Flädern 3 & del av Oxelö 7:50, Oxelösunds stad & kommun,
Södermanlands län. Arkeologisk utredning.

Ingeborg Svensson

Oxelö gård

**Flådern 3 & del av Oxelö 7:50, Oxelösunds stad & kommun,
Södermanlands län. Arkeologisk utredning.**

Ingeborg Svensson

Sammanfattning

Sörmlands Arkeologi AB har den 30 november och 4 - 5 december år 2017 utfört en arkeologisk utredning inom ett planerat planområde beläget inom Flädern 3 och del av Oxelö 7:50 i Oxelösund. Utredningen genomfördes med anledning av att Oxelösunds kommun avser att upprätta en detaljplan inom ovan nämnda fastigheter.

I områdets södra del låg tidigare Oxelö gård (Oxelösund 46:1). Gården omnämns på 1400-talet och finns med i det historiska kartmaterialet från 1600-talet och framåt. Oxelö gård fanns kvar till år 1961 då den revs för att ge plats åt den förskola som idag finns på platsen. Enligt uppgift uppfördes en av förskolans byggnader på grunden för gårdens mangårdsbyggnad. Det anges också som troligt att det kan finnas äldre bebyggelselämningar, idag ej synliga ovan mark, bevarade under dagens markyta (FMIS). Syftet med utredningen var att fastställa om det fanns idag okända fornlämningar inom planområdet som kan komma att beröras av det planerade arbetsföretaget.

Genom den arkeologiska utredningen kunde det konstateras att det inte återstod några möjligheter att påträffa vare sig bebyggelselämningar och/eller kulturlager inom utbredningen för Oxelösund 46:1. Den dokumentation som finns tillgänglig över byggnationen av dagens förskola, visar att samtliga jordmassor på förhöjningen banades av ned till kala berget, som sedan delvis även sprängdes bort. Sprängstensmaterial och i vissa fall även avfallsmaterial från SSAB, har sedan använts för att skapa ett stabilt underlag för byggnationer och gräsmattor i området. Som en följd av detta ändrades den antikvariska bedömningen av Oxelösund 46:1 från bevakningsobjekt till förstörd.

Strax nordöst om Oxelösund 46:1 påträffades en källargrund. I anslutning till grunden framkom fynd i form av yngre rödgoods, tegel, skaft av en kritpipa, fajans, spik och obrända djurben. Fyndmaterialets karaktär (1800-tal), samt att byggnaden återfanns i det historiska kartmaterialet efter år 1850, utgjorde grund för att objektet bedömdes som övrig kulturhistorisk lämning. Därutöver påträffades lämningar som kan knytas till militära aktiviteter i form av stridsvärn, ifyllda bunkrar (skyddsrum?), stridsvagnshinder etc. Här och var syntes även spår efter mindre vägar och stigar som bör ses i samband med de militära anläggningarna i området. Samtliga militära lämningar med tillhörande färdvägar bedömdes som övriga kulturhistoriska lämningar.

Rapporten kan laddas ned via
www.sormlandsarkeologi.se

eller beställas från

Sörmlands Arkeologi AB
Tideliussgatan 37
118 69 Stockholm

mail@sormlandsarkeologi.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg
Kart- och ritmaterial: Ingeborg Svensson
Omslagsfoto: Runstenen U692 på Oknö i Mälaren.

© Sörmlands Arkeologi AB
Nyköping 2018

Innehåll

Sammanfattning 2

Utgångspunkt 5

Syfte & metod 5

Syfte

Metod

Topografi & kulturmiljö 5

Resultat 9

Resultattabell

Oxelö gård

Övriga kulturhistoriska lämningar

Referenser 15

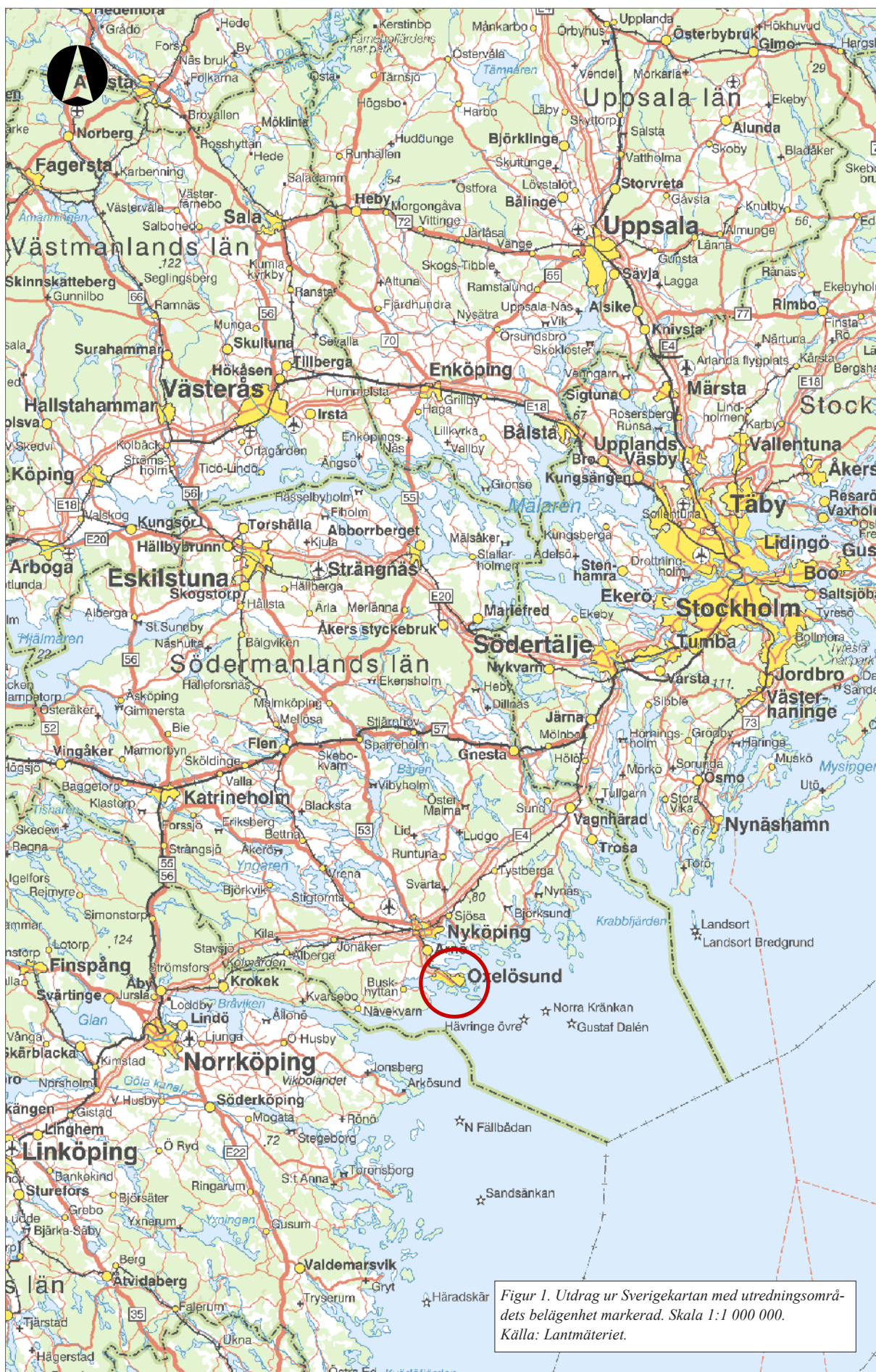
Arkiv

Administrativa uppgifter 16

Bilagor 17

Bilaga 1. Objektsbeskrivningar

Bilaga 2. Schaktbeskrivningar

Figur 1. Utdrag ur Sverigekartan med utredningsområdets belägenhet markerad. Skala 1:1 000 000. Källa: Lantmäteriet.

Utgångspunkt

Sörmlands Arkeologi AB har den 2017-11-30 och under perioden 2017-12-04 - 2017-12-05 genomfört en arkeologisk utredning inom ett planerat planområde beläget inom fastigheten Flädern 3 och del av fastigheten Oxelö 7:50, Oxelösunds stad och kommun, Södermanlands län (figur 3 & 4).

Utredningen genomfördes med anledning av att Oxelösunds kommun avser att upprätta en detaljplan inom ovan nämnda fastigheter. Planområdet uppgår till en yta om cirka 25 000 m². I områdets södra del låg tidigare Oxelö gård (Oxelösund 46:1). Gården omnämns redan på 1400-talet och finns med i det historiska kartmaterialet från 1600-talet och framåt. Oxelö gård fanns kvar till år 1961 då den revs för att ge plats åt den förskola som idag finns på platsen (Oxelö förskola). Enligt FMIS uppfördes en av förskolans byggnader på grunden till gårdens mangårdsbyggnad. Det anges också att det sannolikt kan finnas äldre bebyggelselämningar och kulturlager, idag ej synliga ovan mark, bevarade under dagens markyta.

Beslut i ärendet fattades av länsstyrelsen i Södermanlands län enligt 2 kap 11 § Kulturmiljölagen (1988:950). (1st dnr 431-3725-2017). Ansvarig för kostnaden var Oxelösunds kommun.

Projektledare samt fält- och rapportansvarig var Ingeborg Svensson. I fältarbetet deltog även Patrik Gustafsson Gillbrand. Båda är verksamma som arkeologer vid Sörmlands Arkeologi AB.

Syfte & metod

Syfte

Syftet med utredningen var att fastställa om det fanns idag okända fornlämningar inom planområdet som kan komma att beröras av det planerade arbetsföretaget samt att så långt som möjligt beskriva dessa.

Resultatet av utredningen ska utgöra underlag för länsstyrelsens vidare hantering av ärendet samt bilda ett planeringsunderlag för Oxelösunds kommun i deras fortsatta arbete med detaljplanen.

Metod

Inledningsvis utfördes en kart- och arkivstudie, vilken bland annat har omfattat historiska kartor tillgängliga genom Lantmäteriets digitala kartarkiv. Utgångspunkten har varit den äldre ekonomiska kartan från mitten av 1950-talet samt den häradsekonomiska kartan från sekelskiftet 1900. Ytterligare kartmaterial har utgjorts av översiktskartor, geometriska avfattningar och avmätningar från 1600 - 1900-talet (www.

etjanster.lantmateriet/historiskakartor). Därutöver har jordarts- och strandförskjutningskartor bearbetats och sammanställts i syfte att få en fördjupad bild av terrängen och potentiella lämningar inför fältarbetet. Litteratur samt äldre bilder och handlingar har eftersökts i Historiska museets digitala samlingar (www.historiska.se/data), Oxelösunds bibliotek (www.koordinaten.se), Sörmlands museums digitala samlingar (www.sormlandsmuseum.se), Digitalt museum (www.digitaltmuseum.se) och i Riksarkivet (www.riksarkivet.se).

Därefter inleddes fältarbetet med att utredningsområdet inventerades. Inventeringen utfördes för att fastställa tidigare ej kända fornlämningar och för att notera lämpliga lägen inför den efterföljande sökschaktningen. Syftet med sökschakten var att spåra ovan mark ej synliga fornlämningar samt att fastställa antikvarisk status på de objekt där det rådde oklarheter (tex. Oxelösund 46:1). Placeringen av schakten påverkades dels av inventeringens resultat, dels av rådande naturtopografiska förutsättningar. Det innebar till exempel att schakten förlades till ytor som inte utgjordes av berg, befintlig bebyggelse eller inom ytor som var påtagligt påverkade av tidigare militära aktiviteter. Det medförde också att sökschakt grävdes i anslutning till de objekt där det ansågs nödvändigt för att bedömma antikvarisk status. Sammanlagt grävdes åtta stycken sökschakt med hjälp av grävmaskin inom utredningsområdet. Schakten var cirka 7-11 meter långa och cirka 1,5 meter breda. Djupet varierade mellan cirka 0,35 och 0,60 meter. Sökschakten rensades för hand och beskrevs i text. För detaljerad information angående sökschakt hänvisas till bilaga 2.

Samtliga sökschakt och objekt mättes in med RTK/GPS. Fotodokumentation utfördes genomgående under fältarbetets gång. Samtliga sökchakt lades igen i samband med fältarbetet.

Topografi & kulturmiljö

Kvarteret Flädern ligger cirka femhundra meter norr om Oxelösunds centrum, på västra sidan om Oxelögatan. Inom den södra delen av planområdet ligger Oxelö förskola med omgivande parkeringar, cykelvägar, gator och anlagda gräsmattor. Den norra delen av planområdet utgörs av ett bergsparti (Oxelöberget), delvis kraftigt beväxt med sly, träd och buskar. Höjden över havet varierar mellan cirka 10 och 25 meter. Planområdet omges i väster av öppna plana gräsytor som ligger i anslutning till Brevikskolan och i övriga väderstreck av tätbebyggelse i form av flervåningshus (figur 2 & 4).

Namnet Oxelö omnämns redan under 1400-talet (Janzon 2013, s. 152). Gården (Oxelösund 46:1) återfinns också tillsammans med bebyggelsen på platsen för det

gamla Oxelösund i det historiska kartmaterialet från 1600-talet. Oxelö gård var då belägen vid den inre delen av Oxelöviken. Gamla Oxelösund utgjordes vid den här tidpunkten av en skeppshamn, en krog och en begravningsplats och låg, då som nu, vid sundet som går mellan Oxelö och Korsholmen (LMS akt C64-50:1 & Schnell 1945, s. 30). Sundet gav namn åt den bebyggelse som växte fram och som hade sitt ursprung i närheten till kust och hav. (Schnell 1945, s. 67 & Nyhlén 1977, s. 17-23). Genom historien har skepp och fartyg passerat eller lagt till vid den naturliga hamnen och krogen på Oxelö vid sundet. Här bodde lotsar, tullare, fiskare och bebyggelsen var småskalig och lantlig till sin karaktär. Oxelösund var en plats som passerades på väg till Nyköpings hamn där man lossade och lastade varor för vidare transport. Under 1820-talet började ångbåtstrafiken ta fart, en verksamhet som sedan ökade i betydelse under andra hälften av 1800-talet Nyhlén 1977, s. 28ff).

Ångbåtstrafiken kom att utgöra inledningen till den stora omvandlingen som sedan skedde i slutet av 1800-talet i och med järnvägens utbyggnad (år 1877) och den därpå följande industrialiseringen. Närheten till havet och befintliga vattenleder gjorde att Oxelösund då utvecklades till en hamnstad för export av järnmalm (Nylén 1977, s. 48). Ganska snabbt anlades ett järnverk på platsen (år 1913) för att kunna förädla järnmalmen och skapa förutsättningar för andra typer av produkter (Nylén 1977, s. 96). Järnverket och sedermera stålindustrins expansion i området har under årens lopp

påverkat både kultur- och naturmiljön i omgivningarna på ett påtagligt sätt.

Ett exempel är att Oxelöviken som tidigare gick in nordöst om Oxelö gård (Oxelösund 46:1) fylldes ut och lades igen för att skapa ytor åt den växande stålindustrin (jfr figur 3 & 6). Som fyllnadsmassor användes schaktmassor från anläggningsarbetet av stålverket samt restprodukter från detsamma. Omdaningarna skedde främst i slutet av 1950-talet i samband med att det nya stålverket anlades (år 1961). Tipping av slagg och överskottsmassor från stålproduktionen i Oxelöviken fortsatte in på 1970-talet och innebär att öar som till exempel Hummelviksskär och Runnskär idag inte längre finns kvar, utan ingår i den av restprodukter från industrin skapade landmassan (Holm et al, 1985, s. 94 ff, s. 118f & Jordartskartan, Ser. Ae nr 12 Nyköping SO). Detsamma gäller också för en del tidigare bebyggelseenheter som till exempel gårdarna Stora Hummelvik (Oxelösund 42:1) och Stjärnvik (Oxelösund 44:1), vilka idag är helt övertäckta med restprodukter från stålverket (FMIS). I området norr om den tidigare Oxelöviken finns dock bevarade och synliga spår efter lägenhetsbebyggelser i form av husgrunder och trädgårdväxter (Oxelösund 43:1, 83, 84 & 86) samt efter tidigare åkermark (Oxelösund 85 & 87) i form av fossila åkrar (FMIS).

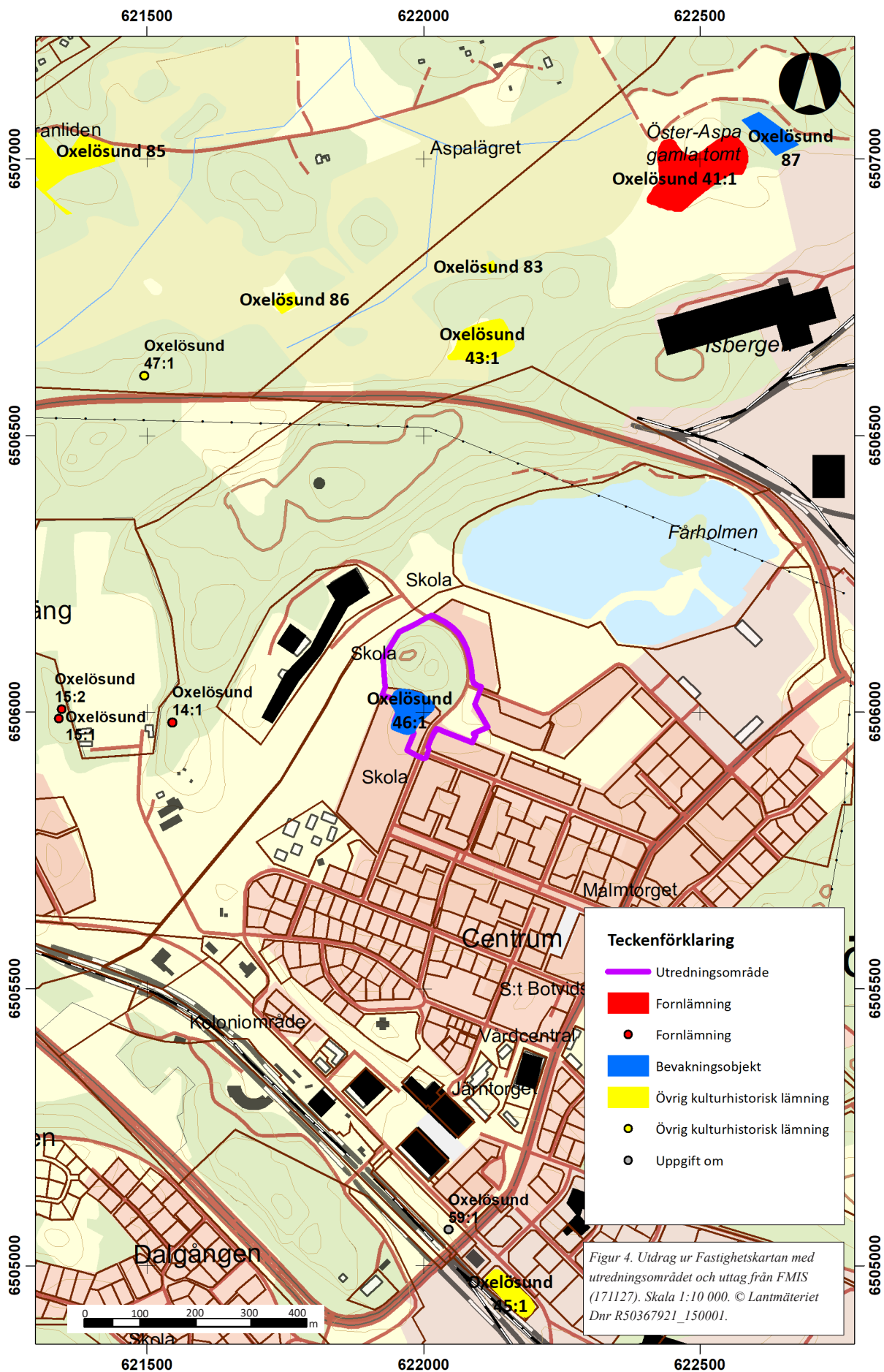
Ytterligare en verksamhet som har påverkat Oxelösund med omgivning är den militära närvaron. Stålindustrin tillsammans med hamnanläggningarna medförde

Figur 2. Utsikt från utredningsområdet mot söder och S:t Botvids kyrka i centrala Oxelösund. Taket på Oxelö förskola skymtar bakom växtligheten. Foto: Ingeborg Svensson 2017, Sörmlands Arkeologi AB.

Figur 3. Utdrag ur Terrängkartan med utredningsområdet markerat. Skala 1:50 000.
Källa: Lantmäteriet

att staden betraktades som ett strategiskt viktigt område ur ett nationellt perspektiv. Det geografiska läget vid Östersjöns kust och inloppet till Bråviken var ur militär synvinkel också av stor betydelse. Redan under 1600-talet omtalades en skans (Oxelösund 20:1) vid Gamla Oxelösund, men det var framför allt under 1900-talet, med tyngdpunkt under det kalla kriget, som de militära anläggningarna ökade i antal. Permanenta befästningar, batteriställningar och betongvärn uppfördes vid hamninloppet och längs med kusten, dels i efterdyningarna av första världskriget, dels i samband med beredskapsåren under andra världskriget (Hansson 1995, s.77ff). Därefter fortsatta utbyggnaden av kustförsvaret för att under 1960-talet kulminera i uppförandet av ett kustartilleribatteri i berget på Femöre (Batteri OD), populärt kallat Femörefortet. Fortet användes fram till i slutet av 1990-talet och kan sedan år 2003 besökas som ett museum (Dahlbom 2016). Majoriteten av det fasta försvarets militära anläggningar är idag jämnade med marken, blockerade eller igengjutna, men spåren efter den omfattande militära aktiviteten finns fortfarande kvar i dagens landskap. Till exempel finns en mängd stridsvärn och militära anläggningar registrerade på både Jagersö, Femöre och Bjurshalsen (FMIS).

Den beskrivna bakgrundsbilden av Oxelösunds framväxt och utveckling kan ses som en förklaring till att det i dagsläget endast finns ett fåtal kända fornlämningar i Oxelösund med omnejd. De omfattar bland annat ett antal ensamliggande stensättningar (Oxelösund 14:1 & 15:1-2) på ett höjdparti väster om Oxelö gård samt Östra Aspa gamla bytomt (Oxelösund 41:1) belägen på norra sidan av den forna Oxelöviken. En fornlämningsliknande lämning (Oxelösund 47:1) kan

eventuellt dölja en grav och söder om dagens centrum, intill järnvägen finns en uppgift om förekomst av skålgropar (Oxelösund 59:1). Här ligger även ett par bebyggelse lämningar, troligen efter gården Brevik (Oxelösund 45:1). På södra sidan om järnvägen, ned mot Jagersö, finns en fornborg (Oxelösund 4:1) samt ytterligare stensättningar, Oxelösund 6:1, 187, & 189 (FMIS & Gustafsson Gillbrand 2017).

Resultat

Genom den arkeologiska utredningen kunde det konstateras att det inte återstår några möjligheter att påträffa bebyggelse lämningar inom utbredningen för **Oxelösund 46:1**. Den antikvariska bedömningen av objektet har därför ändrats till **förstörd**, det vill säga att lämningen är så skadad att inte något av lämningen finns kvar. Därutöver påträffades sammanlagt **fjorton objekt**, vilka har bedömts som **övriga kulturhistoriska lämningar**.

Resultatet av den arkeologiska utredningen sammanfattas inledningsvis i en **Resultattabell** med tillhörande karta. Detaljerade beskrivningar av objekt och schakt, redovisas i bilaga 1 och 2.

I följande **Resultattabell** har *Lista med lämningstyper och rekommenderad antikvarisk bedömning. Version 4.1, 2014-06-26 (RAÄ)* utgjort utgångspunkt vid indelning av lämningstyp och antikvarisk bedömning. Samtliga bedömningar har gjorts i samråd med Länsstyrelsen i Södermanlands län. Länsstyrelsen avgör vilka åtgärder som behöver vidtas i varje enskilt fall.

Resultattabell

ObjektNr	Lämningstyp	Källa	Status	Åtgärdsförslag	FigurNr
1/Oxelösund 46:1	By-/Gårdstomt	DMS, LMM, LMS RAK, Sökschakt, S1-4 & S6-8	Förstörd	Ingen åtgärd	Fig 5
2	Färdväg	Inventering	Övrig kulturhistorisk lämning	Frivillig åtgärd	Fig 5
3	Stridsvärn	Inventering	Övrig kulturhistorisk lämning	Frivillig åtgärd	Fig 5
4	Stridsvärn	Inventering	Övrig kulturhistorisk lämning	Frivillig åtgärd	Fig 5
5	Husgrund, historisk tid	LMM Inventering Sökschakt, S5	Övrig kulturhistorisk lämning	Frivillig åtgärd	Fig 5
6	Militär anläggning övrig	Inventering	Övrig kulturhistorisk lämning	Frivillig åtgärd	Fig 5

ObjektNr	Lämningstyp	Källa	Status	Åtgärdsförslag	FigurNr
7	Stridsvärn	Inventering	Övrig kulturhistorisk lämning	Frivillig åtgärd	Fig 5
8	Stridsvärn	Inventering	Övrig kulturhistorisk lämning	Frivillig åtgärd	Fig 5
9	Stridsvärn	Inventering	Övrig kulturhistorisk lämning	Frivillig åtgärd	Fig 5
10	Militär anläggning, övrigt	Inventering	Övrig kulturhistorisk lämning	Frivillig åtgärd	Fig 5
11	Militär anläggning, övrig	Inventering	Övrig kulturhistorisk lämning	Frivillig åtgärd	Fig 5
12	Militär anläggning, övrig	Inventering	Övrig kulturhistorisk lämning	Frivillig åtgärd	Fig 5
13	Militär anläggning, övrig	Inventering	Övrig kulturhistorisk lämning	Frivillig åtgärd	Fig 5
14	Färdväg	Inventering	Övrig kulturhistorisk lämning	Frivillig åtgärd	Fig 5
15	Färdväg	Inventering	Övrig kulturhistorisk lämning	Frivillig åtgärd	Fig 5

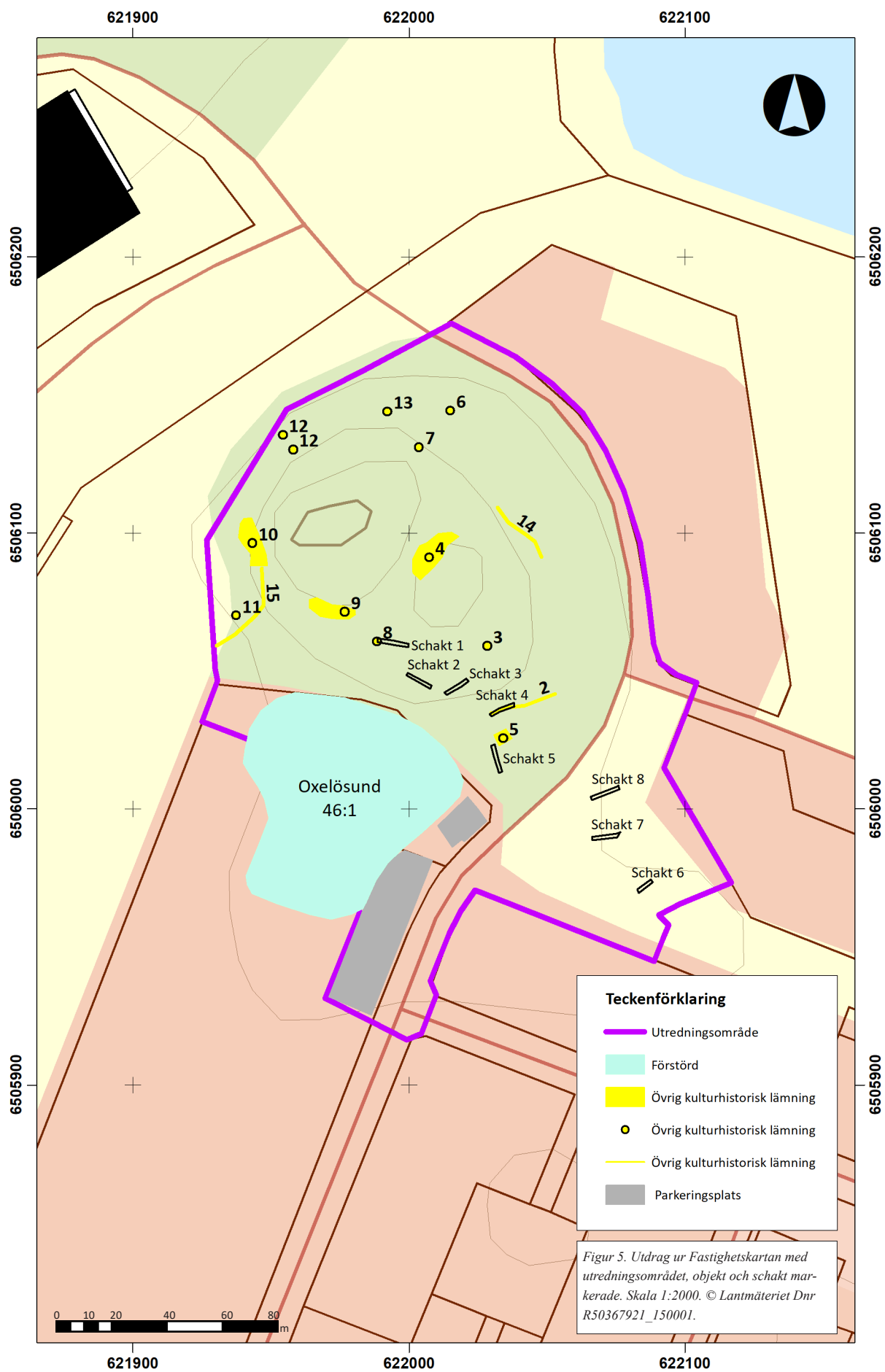
Förkortningar

DMS - Det medeltida Sverige

LMM - Lantmäterimyndighetens arkiv (www.lantmateriet.se/historiskakartor)

LMS - Lantmäteristyrelsens arkiv (www.lantmateriet.se/historiskakartor)

RAK - Rikets allmänna kartverks arkiv (www.lantmateriet.se/historiskakartor)

Oxelö gård

Namnet Oxelö omnämns redan under medeltid och det äldsta belägget är från år 1438, då som "*i Oxlösund*" och "*ypa Oxloø*" (Janzon 2013, s. 152). I det historiska kartmaterialet uppträder gården Oxelö tillsammans med bebyggelsen på platsen för det gamla Oxelösund på en geometrisk avmätning från år 1699. Oxelö gård var då belägen vid den inre delen av Oxelöviken. (LMS akt C64-50:1). Mellan år 1683 och 1878 fungerade Oxelö gård (Oxelösund 46:1) som lotsplats, det vill säga som boställe åt en eller flera lotsar. Ytterligare lotshemman fanns vid Bredvik och Sandvik, vilka låg närmare själva Oxelösundet (Sörmlandsbygden 1988, s. 149ff & LMS akt C64-50:2 år 1753, akt C64-50:3 år 1821).

Av det historiska kartmaterialet framgår det att bebyggelsen och åkermarkens omfattning vid Oxelö gård har skiftat något över tid. I slutet av 1600-talet omtalas gården som ett gammalt kronohemman och bebyggelsen utgörs av en gård omgiven av gården i söder och öster längs med Oxelöviken (LMS akt C64-50:1 år 1699). I mitten av 1700-talet utgörs bebyggelsen istället av tre gårdar och benämns som by. Åkermarken har utökats främst i öst/nordöst och varje gård har åkrar i respektive gärde. Bebyggelse omfattade, förutom mangårdsbyggnader, av bland annat fähus, stall, brygghus, trösklador och pörten (LMS akt C64-50:2 år 1753).

Under 1800-talet utgjordes byn istället av två gårdar, en i norr (Oxelösund 46:1) och en något söder därom. Jordnaturen utgörs nu av ett mantal frälse under Stjärn-

holms säteri (LMS akt C64-50:3, år 1821 & LMM akt 04-nik-181, år 1874). Vid sekelskiftet 1900 finns bebyggelsen utmarkerad men ingår då i Oxelösunds stadsplansområde (RAK id J112-56-10, år 1897-1901 & LMM akt 0481k-988, år 1905). Under 1950-talet började stadsplanen att realiseras och tätbebyggelse i form av flervåningshus uppförs, till en början på åkermarken öster om Oxelö gård, och därefter inom området för själva gårdsbebyggelsen och på åkermarken söder om by/gårdstomten (RAK id J133-9h1f60 år 1958, Detaljplaner 04-OXS-28 år 1957, 04-OXS-31 år 1959, 0481K-1502 år 1966). På den äldre ekonomiska kartan från år 1958 återstår ett boningshus och två ekonomibyggnader på platsen för Oxelö gård (RAK id J133-9h1f60 år 1958).

År 1961 revs gården genom att den brändes ned till grunden för att ge plats åt dagens Oxelö förskola (Oxelösunds arkivet Bild Id 007831, 010264-010266 & 008180-008183). Inför byggnationen av förskolan banades samtliga jordmassor på förhöjningen av ned till kala berget, som sedan delvis även sprängdes bort (Oxelösundsarkivet, Bild Id 011726 år 1967). Sprängstensmaterial och i vissa fall även avfallsmaterial från SSAB användes sedan för att skapa ett stabilt underlag för byggnationer och gräsmattor i området, vilket kunde ses i flera av de grävda sökschakten (bilaga 2).

Då inte längre något av lämningen finns kvar på platsen föreslås därför att den **antikvariska bedömningen** för **Oxelösund 46:1** ändras från bevakningsobjekt till **förstörd**.

Figur 6. Oxelö gård med omgivande åkermark i mitten av 1700-talet. Källa: Lantmäteriet, Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS) akt C64-50:2.

Övriga kulturhistoriska lämningar

De övriga kulturhistoriska lämningarna omfattar en **husgrund, historisk tid** (objekt 5), tre **färdvägar** (objekt 2, 14 & 15) och **lämningar efter militära aktiviteter** (objekt 3-4 & 6-13).

Husgrund, historisk tid

Lämningen utgörs av en cirka 5 x 3,5 meter rektangulär **källargrund** av kallmurade väggar, cirka en meter höga och knappt en meter breda. Stenmaterialet utgörs av rundade stenar som är mellan 0,5 och 1 meter stora.

Källargrunden ligger i en svag sluttning och har en möjlig ingång i sydöst. I ett schakt som grävdes väster om lämningen (S5) påträffades yngre rödgods, obrända djurben, tegel, fajans, spikar och ett skaft till en krit-pipa. Fyndmaterialet bedömdes utifrån sin karaktär ha sitt ursprung i 1800-talet. Objektet är beläget i slutningen av ett höjdparti och ligger cirka tjugo meter nordöst om utbredningen för Oxelö gård (Oxelösund 46:1). Källargrunden har ingått i gårdens bebyggelse och finns utmarkerad på en karta från år 1874 (LMM Akt nr 04-nik-181).

Fyndmaterialets karaktär samt att byggnaden återfinns i det historiska kartmaterialet efter år 1850 utgör grund för att objektet bedöms som **övrig kulturhistorisk lämning**.

Militära lämningar

Samtliga militära lämningar förhåller sig till det bergsparti som utgör den norra delen av planområdet.

Höjdpartiet är beläget i den inre delen av den tidigare Oxelöviken. Härifrån är det god utsikt både åt landsidan och kusten, något som bör ha varit en viktig utgångspunkt ur militärstrategisk synvinkel. Då samtliga objekt är rivna och igenfyllda är det svårt att avgöra vilken funktion lämningarna har haft. Hälften har bedömts som **stridsvärn (objekt 3-4 & 7-9)**, vilka funktionsmässigt kan omfatta både pjäsvärn, skyddsvärn och bunkrar. Den andra hälften utgörs av **militär anläggning, övrig (objekt 6 & 10-13)** och omfattar olika typer av betongkonstruktioner samt fundament, vilka eventuellt kan ha haft funktion som stridsvagnshinder och/eller pjäsplatser.

Samtliga militära lämningar har tillkommit efter år 1850 varför de bedöms som **övrig kulturhistorisk lämning**.

Färdvägar

Färdvägarna utgörs av **vägbankar (objekt 2 & 14-15)**, i ett par fall förstärkta i kanterna med stenblock och sprängsten. Två av objekten (objekt 2 & 14) är bevuxna med sly, buskar och mindre lövträd medan en av lämningarna fortfarande är framkomlig (objekt 15). Ett par av vägsträckningarna går längs med bergets östra sida, medan den tredje sträcker sig i nord-sydlig riktning väster om bergstoppen, upp mot objekt 10, en militär anläggning övrig (figur 5).

Samtliga vägbankar bör ses **i samband med de militära aktiviteter** som tidigare pågått i området och bedöms därför som **övrig kulturhistorisk lämning**.

Figur 7. Platsen för Oxelö gård (objekt 1/Oxelösund 46:1) inför byggnationen av Oxelö förskola. Bilen är tagen från norr. Foto: Olof Jännebring år 1967, Oxelösundsarkivet, Bild Id 011726..

Figur 8. Objekt 10, militär anläggning övrig ligger strax intill berget. Bilden är tagen från väster. Foto: Ingeborg Svensson 2017, Sörmlands Arkeologi AB.

Figur 9. En del av objekt 11. Bilden är tagen från sydväst. Foto: Ingeborg Svensson 2017, Sörmlands Arkeologi AB.

Figur 10. Objekt 12, en betongvägg i kanten av berget. Bilden är tagen från sydväst. Foto: Ingeborg Svensson 2017, Sörmlands Arkeologi AB.

Referenser

Dahlbom, Lars. 2016. *Femörefortet. Bråvikens lås. En bok om kustförsvar, ubåtsjakt och om en tidskapsel från kalla krigets mest kalla tid.* Stockholm.

DMS - Det medeltida Sverige, se Janzon, Kaj.

FMIS. Informationssystemet om fornminnen, Södermanlands län. Riksantikvarieämbetet. Datauttag 2017-11-28. <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Gustafsson Gillbrand, Patrik. 2017. *Stenvikshöjden & Jagersö.* Oxelösunds socken & kommun, Södermanlands län. Arkeologisk utredning. *Sörmlands Arkeologi AB, Rapport 2017:13.* Nyköping.

Hansson, Lars. 1995. *Sörmlands kustförsvar under fem sekel.* Militärhistoriska förlaget.

Holm, Per, Fredlund, Arne & Sundlöf Ingrid. 1985. *Industrisamhälle med långtidsplanering. Oxelösund 1957-1980.* Byggeforskningsrådet.

Janzon, Kaj. 2013. *Det medeltida Sverige. Band 2 Södermanland: 3 Jönåkers härad, Nyköpings stad.* Riksarkivet, Stockholm.

Jordartsskartan. Ser Ae. nr 12. *Geologiska kartbladet Nyköping SO.* Sveriges Geologiska Undersökningar, SGU. Stockholm 1973. (www.sgugeolagret.se/Geo-Lagret/)

Lista med lämningstyper och rekommenderad antikvarisk bedömning. Version 4.1 (2014-06-26). Riksantikvarieämbetet.

LMM. Lantmäterimyndigheternas arkiv (www.lantmateriet.se/)

LMS. Lantmäteristyrelsens arkiv (www.lantmateriet.se/)

Nylén, Erik. 1977. *Boken om Oxelösund.* Oxelösunds kommun.

RAK. Rikets allmänna kartverks kartarkiv (www.lantmateriet.se/)

Schnell, Ivar. 1945. *Nikolai socken.* Nyköping.

SGU - Sveriges geologiska undersökning (www.sgu.se)

Sörmlandsbygden 1988:2. Red. Rolf Ryberg. Södermanlands hembygdsförbunds årsbok. Femtiosjätte årgången. Södermanlands hembygdsförbund.

Arkiv

Lantmäteriet, Historiska kartor, Lantmäterimyndigheternas arkiv (LMM) (www.lantmateriet.se/)

Akt 04-nik-181. Gränsbestämning. Oxelösunds kommun, Södermanlands län, år 1874-10-07.

Akt 0481k-988. Karta. Oxelö, Södermanlands län, år 1905.

Lantmäteriet, Historiska kartor, Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS) (www.lantmateriet.se/)

Akt C64-50:1. Geometrisk avmätning. Oxelö nr 1. S.t Nicolai socken, Södermanlands län. Upprättad av Erik Nilsson Agner år 1699

Akt C64-50:2. Åkerdelning. Oxelö nr 1. S.t Nicolai socken, Södermanlands län. Upprättad av Mårten Johan Rivell år 1753.

Akt C64-50:3. Geometrisk avmätning. Oxelö nr 1. S.t Nicolai socken, Södermanlands län. Upprättad av Karl Kristian Graf år 1821.

Lantmäteriet, Historiska kartor, Rikets allmänna kartverks arkiv (RAK) (www.lantmateriet.se/)

Häradsekonomiska kartan Oxelösund, år 1897-1901, Södermanlands län. RAK id: J112-56-10

Ekonomiska kartan Oxelösund, Södermanlands län, 1958. RAK id: J133-9h1f60

Oxelösundsarkivet (www.koordinaten.se/web/arena/oxelosundsrummet)

Bild Id:	007831	010264
	010265	010266
	008180	008181
	008182	008183
	011726	

Oxelösunds kommun (<https://kartor.oxelosund.se/spatialmap?>)

Detaljplaner/Plannummer: 04-OXS-28, år 1957
04-OXS-31, år 1959
048IK-1502, år 1966.

Administrativa uppgifter

Projektnummer Sörmlands Arkeologi AB: 1721

Länsstyrelsens dnr: 431-3725-2017

Tid för utredningen: 2017-11-30 & 2017-12-04 - 2017-12-05.

Personal: Patrik Gustafsson Gillbrand & Ingeborg Svensson

Belägenhet: Ekonomisk karta över Sverige Oxelösund 9H1f

Koordinater: N (x) 6506074 E (y) 622010

Koordinatsystem: SWEREF99 TM

Höjdsystem: RH 2000

Utredningsområde: ca 25 000 m²

Inget analogt dokumentationsmaterial utöver rapporten föreligger. Digital dokumentation förvaras hos Sörmlands Arkeologi AB i väntan på att rutiner upprättas för leverans av digitalt material. Inga fynd tillvaratogs.

Bilagor

Bilaga 1. Objektsbeskrivningar

1/Oxelösund 46:1, By-/gårdstomt.

Befintlig beskrivning i FMIS: Bebyggelseplats för Oxelö Gård, vars sista mangårdsbyggnad revs år 1961. År 1968 byggdes nuvarande daghem på gårdsplatsen, vars mellanbyggnad inom markerat område står på grunden till mangårdsbyggnaden. Ett stort päronträd utgör numera enda synliga lämning av gården. Gården låg på en moränavsats, utskjutande mot SSV nedanför och S om en liten, markant bergshöjd. Ekonomibygnaderna låg SV om och nedanför avsatsen under nuvarande hyreshus. Själva boplatsen (ca 80 x 80 m st) med päronträdet och daghemmet förefaller ej vara allvarigt omschaktat och äldre byggnadslämningar och kuturlager finns sannolikt bevarade under markytan. I daghemmets V flygel hänger i entrén en koppartavla med texten: \ På denna kulle låg Oxelögård och by. \ Den är känd från 1559. På 1620-talet bodde \ här skärbonden Åke Kellisson. \ Han brukade hemmanets jord. Drev dess fiske \ och lotsade kronans skepp i skärgården. \ Under sekler var gården och byn boplatser för \ Oxelölotsar. Sista mangårdsbyggnaden \ revs nedbränd av brandkåren år 1961. \ Äldsta skriftliga belägg, på Oxelö, är redan från år 1438 (ej 1559, skattelängd från 1559). På karta från år 1905 markeras tre gårdar på platsen.

Tillägg: I samband med arkeologisk utredning år 2017 kunde det konstateras att sannolikheten att påträffa några bebyggelselämningar inom utbredningen för Oxelösund 46:1 var obefintlig. På fotografier som finns från byggnationen av förskolan framgår det att samtliga jordmassor på förhöjningen banades av ned till kala berget, som sedan delvis även sprängdes bort (Oxelösundsarkivet, Bild Id 011726). Sprängstensmaterial och i vissa fall även avfallsmaterial från Järnverket/SSAB har sedan använts för att skapa ett bra underlag för byggnationer och gräsmattor i området. Något som även tydligt framgick i samband med sökschaktning i området. De sökschakt som grävdes N och NÖ om platsen för gården innehöll stora mängder sprängsten och stenkross.

Ny antikvarisk bedömning: Förstörd.

2, Färdväg ? Vägbank, ca 20 m lång (VNV-ÖSÖ) och ca 2 m bred. Övertorvad hårdgjord yta beväxt med buskar och sly. Delar av sträckningen har kantskonung, intill 0,45 m hög av 1 - 1,5 m st stenar. Följer topografin. Bör ses i samband med de militära anläggningar som finns i området. **Övrig kulturhistorisk lämning.**

3, Stridsvärn. Pjäs- eller skyttevärn, igenfyllt och övertorvat. Syns som en rund välvd förhöjning, ca 6 x 6 m i diam och ca 1,5 m h. Förhöjningen har håligheter som är fyllda med kross och sprängsten. Omgivet av stenblock. Ligger intill ett bergsparti. **Övrig kulturhistorisk lämning.**

4, Stridsvärn. Bunker ?, igenfylld och övertorvad. Syns som en välvd förhöjning belägen intill ett högre bergsparti. Något oregelbunden form, ca 15 x 10 m st (NÖ-SV) och 1,5 m hög. I ytan syns håligheter och i S ligger ett ca 2 x 2 m stort betongblock, som möjligen blockerar en tidigare ingång. Omgivet av sprängsten i NÖ. **Övrig kulturhistorisk lämning.**

5, Husgrund, historisk tid. Källargrund, ca 5 x 3,5 m (ÖNÖ-VSV), ingrävd i en svag sluttning vänd mot SÖ. Kallmurade väggar, ca 1 m h och knappt 1 m br, av rundade stenar ca 0,50 - 1 m st. Möjlig ingång i SÖ. I ett schakt som grävdes V om grunden påträffades yngre rödgods, obrända djurben, tegel, fajans, spikar och ett skaft till en kritpipa. Fyndmaterialet bedöms utifrån sin karaktär ha sitt ursprung i 1800-talet. Källargrunden hör till Oxelö gård och finns utmarkerad på en karta från år 1874 (LMM Akt nr 04-nik-181). **Övrig kulturhistorisk lämning.**

6, Militär anläggning, övrig. Pjäsplats?, bestående av ett kvadratisk, ca 2 x 2 m st (Ö-V) och 0,30 m h övertorvat fundament av betong, kross/sprängsten. **Övrig kulturhistorisk lämning.**

7, Stridsvärn. Pjäs- eller skyttevärn, raserat och övertorvat, bestående av en rundad igenfylld övertorvad försänkning i NV med uppstickande armeringsjärn och betongbitar. Härifrån leder en igenfylld övertorvad gång som avslutas med ett betongblock i SÖ. Anläggningen är cirka 10 x 15 m st (NV-SÖ). Ligger i en bergsskreda omgiven av stenblock/sprängsten. **Övrig kulturhistorisk lämning.**

8, Stridsvärn. Pjäs- eller skyttevärn, igenfyllt och övertorvat. Syns som en rundad välvd förhöjning, ca 6 x 6 m i diam och ca 0,5 m h. Mindre håligheter i ytan. Omgivet av stenblock i N. Ligger nedanför bergets högsta punkt. **Övrig kulturhistorisk lämning.**

9, Stridsvärn. Pjäs- eller skyttevärn, bestående av rund vall, ca 2 x 2 m i diam och ca 1 m h. Uppbyggd av rundade stenar, ca 0,5 - 1 m st. Ligger i den Ö änden av en svagt bågformad vall, ca 17 m l (Ö-V) och 1 m h, glest uppbyggd av stenblock ca 0,4 - 1 m st. Lämningen ligger i skydd av berget i N. **Övrig kulturhistorisk lämning.**

10, Militär anläggning, övrig. Plan yta av betong och stenkross/sprängsten, övertorvad, cirka 19 m l (N-S) och 7 m br. Ligger intill och i skydd av berget i Ö. På berget finns rester av ett staket i form av järnstolpar och vajertråd (fredsstängsel?). En övertorvad grusväg leder upp till platsen. **Övrig kulturhistorisk lämning.**

11, Militär anläggning, övrig. Rektangulärt fundament av betong, övertorvat, ca 2,5 x 6 m st (NV-SÖ), 0,30 m h. Strax intill ett trekantigt betongblock med flat översida (stridsvagnshinder?), ca 1,5 x 2 m, som är fastgjutet i berget. **Övrig kulturhistorisk lämning.**

12, Militär anläggning, övrig. Betongvägg, ca 2 m h (NV-SÖ) och 0,20 m br. Gjuten mellan två bergknallar och fastgjutet i själva berget. **Övrig kulturhistorisk lämning.**

13, Militär anläggning, övrig. Pjäsplats?, bestående av ett kvadratisk, ca 2 x 2 m st (Ö-V) och 0,30 m h övertorvat fundament av betong, kross/sprängsten. Ligger intill en bergvägg. **Övrig kulturhistorisk lämning.**

14, Färdväg. Vägbank, ca 25 m l (NV-SÖ) och ca 2 m br. Övertorvad hårdgjord yta beväxt med buskar och sly. Delar av sträckningen har kantskoning, intill 0,40 m hög av 1 - 1,5 m st stenar (sprängsten). Följer topografin och går längs med kanten av berget. Bör ses i samband med de militära anläggningar som finns i området. **Övrig kulturhistorisk lämning.**

15, Färdväg. Vägbank, ca 30 m l (SV-NÖ) och ca 3 m br. Delvis övertorvad hårdgjord (grus) väg som leder uppför en brant backe till en militär anläggning. **Övrig kulturhistorisk lämning.**

Bilaga 2. Schaktbeskrivningar

Schakt	Storlek (m)	Djup (m)	Objekt	Beskrivning
S1	11 x 1,5	0,45	1/Oxelösund 46:1 & 8	Impediment. Vegetationsskikt, därefter slagg, stenkross, järnskrot etc. Påfört/Utfyllt. I botten inslag av gulgrå stenig morän.
S2	10 x 1,5	0,45	1/Oxelösund 46:1	Impediment. Vegetationsskikt, därefter sprängsten/stenkross och gul sand. Påfört/Utfyllt.
S3	9 x 1,5	0,45	1/Oxelösund 46:1	Impediment. Vegetationsskikt, därefter berg och stenig grågul morän.
S4	9 x 1,5	0,45	1/Oxelösund 46:1 & 2	Impediment. Vegetationsskikt, därefter stenblock och stenig gulgrå morän.
S5	10 x 1,5	0,30	1/Oxelösund 46:1 & 5	Impediment/Tomtmark Vegetationsskikt, därefter i den N delen gråbrun siltig morän med fynd av tegel, spik, yngre rödgods, fajans, djurben, skaft av en kritpipa. I den S delen (gräsmattan) sand/grus och stenblock 0,5 - 1 m st. Påfört/Utfyllt.
S6	6 x 1,5	0,50	1/Oxelösund 46:1	Tomtmark/Gräsmatta. Vegetationsskikt, därefter grå lera, stenkross, järnskrot, dynamitråd etc. blandat med gulgrå morän. Påfört/Utfyllt.
S7	9 x 1,5	0,50	1/Oxelösund 46:1	Tomtmark/Gräsmatta. Vegetationsskikt, därefter grå lera, stenkross, järnskrot, dynamitråd etc. blandat med gulgrå morän. Påfört/Utfyllt.
S8	11 x 1,5	0,50	1/Oxelösund 46:1	Tomtmark/Gräsmatta. Vegetationsskikt, därefter grå lera, stenkross, järnskrot, dynamitråd etc. blandat med gulgrå morän. Påfört/Utfyllt.